

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר מאיר קפלן שליט"א

בבא מציעא עה. - בענין ריבית סאה בסאה בנתינת ככר לשכנים

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- מתי מותר לקחת סאה של פירות ע"מ להחזיר סאה מאותו הפרי לאחר זמן (ואפילו עם יוקרו הפירות), ומתי אסור?
- הרמ"א התיר להלוות ככר לחם סאה בסאה, וכתב דכיון שהוא דבר מועט הוא כהלואה "מטבע של כסף". ואינו מובן, דבמטבע לא שייך ריבית כלל כיון שאין שוויו משתנה ביחס לעצמו, משא"כ בלחם וכדומה שהוא מוזיל ומתייקר ושייך בו ריבית!
- הלווה סאה בסאה, ואין ללוה סאה מאותם הפירות אלא מפירות אחרות השווים כמותם - האם יש בו משום ריבית? ואם יש בו משום ריבית, האם המלווה יכול להלוות ללוה סאה מאותו המין כדי שיהיה מותר להלוות סאה בסאה, דהא השתא יש לו ללוה מאותו המין?
- האם מותר להלוות סאה בסאה כשיצא השער בשוק אם אין ללוה כסף לקנות בו?
- איתא בגמרא דתלמידי חכמים מלווים זה לזה בריבית כיון דבודאי נתן התוספת לשם מתנה ולא לשם ריבית. מתי ובאיזה דברים הותר לת"ח לעשות זאת?

1. משנה וגמרא בבא מציעא עה., וז"ל, "משנה לא יאמר אדם לחבירו: הלויני כור חטין ואני אתן לך לגורן. אבל אומר לו: הלויני עד שיבא בני, או עד שאמצא מפתח, והלל אוסר. וכן היה הלל אומר: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשיה דמים, שמא יוקרו חטין, ונמצאו באות לידי רבית. **גמרא** אמר רב יהודה אמר שמואל: זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים: לויים סתם, ופורעים סתם. ואמר רב יהודה אמר שמואל: בני חבורה המקפידין זה על זה עוברין משום מדה, ומשום משקל, ומשום מנין, ומשום לויין ופורעין ביום טוב, וכדברי הלל אף משום רבית. ואמר רב יהודה אמר שמואל: תלמידי חכמים מותרים ללוות זה מזה ברבית. מאי טעמא? מידע ידעי דרבית אסורה, ומתנה הוא דיהבו אהדדי."

ורש"י שם, וז"ל, "אבל אומר הלויני עד שיבא בני. דכיון דיש לו שפיר דמי, דהא סאה בסאה דרבנן הוא, דלאו נשך דאורייתא, וכי יש לו לא גזור. לויין. ככרות סתם, בלא קציצת דמים, שלא החמירו לדקדק באיסור סאה בסאה כל כך. בני חבורה. הולכין בדרך, או יושבין בבית אחת, איש לסעודת עצמו. המקפידים זה על זה. שאין מוחלין על דבר מועט, ומקפידין להלוות זה את זה במדה במשקל ובמנין. עוברין. בשבתות ובימים טובים. משום לויין ופורעים. דתנן במסכת שבת (קמח, א): ובלבד שלא יאמר לו הלויני, והתם מפרש טעמא שמא יכתוב. ואריך. ושפיר דמי, דמתנה בעלמא הוא ולא רבית. אריך. טוב, ודומה לו בספר עזרא (ד') וערות מלכא לא אריך לנא, למחזי ופירושו: גנות המלך לא יפה לנו לראות."

2. גמרא בבא מציעא מד:, וז"ל, "ואף רבי חייא סבר דהבא טבעא הוי, דרב אוזיף דינרי מברתיה דרבי חייא, לסוף אייקור דינרי, אתא לקמיה דרבי חייא, אמר ליה: זיל שלים לה טבין ותקילין. אי אמרת בשלמא דהבא טבעא הוי שפיר, אלא אי אמרת פירא הוי, הוה ליה סאה בסאה, ואסור! רב דינרי הווי ליה, וכיון דהווי ליה דינרי נעשה כאומר לה הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח."

3. תוספות בבא מציעא מו. ד"ה נעשה כאומר לו הלויני עד שיבא בני, וז"ל, "וא"ת נהי דשרי סאה בסאה בעד שיבא בני כו' סאה בסאתים כי הכא שנותן לו טריסית יותר אסור והוי רבית גמור, וי"ל דהכא אינו נותן לו אותו מטבע עצמו שלקח אלא מין אחר דדמי למקח וממכר, וה"ק כמו שמותר סאה בסאה דרך הלואה באומר עד שיבא בני משום דסאה בסאה רבית דרבנן ה"נ דרך מקח וממכר אפילו סאה בסאתים מותר באומר עד שיבא בני."

4. תוספות בבא מציעא סג: ד"ה מהו דתימא כעד שיבא בני דמי קמ"ל, וז"ל, "וא"ת והא רב נחמן פסק לקמן בשילהי פירקין (דף עה.) כהלל דאסר עד שיבא בני, וי"ל דודאי דרך הלואה אסור אפילו סאה בסאה אבל דרך מקח וממכר כי הכא שרי אפי' ה' בארבע, דאי לאו הכי תקשה דאפילו רבנן לקמן לא שרו אלא סאה בסאה אבל סאה בסאתים לא אלא כדפרישית דדרך מקח וממכר שרי טפי חמש בארבע מדרך הלואה אפילו סאה בסאה דהכא שרי לכ"ע."

5. תוספות בבא מציעא עה. ד"ה ולית הלכתא כוותיה, וז"ל, "ונראה דהשתא קי"ל כר' יצחק דאפילו שאין לו אלא סאה לוח הימנו כמה כורין דברייתא דרבי חייא מסייע ליה, וריב"ן פ"י דביחד אין יכול להלות אלא כמו שיש לו ובזה אחר זה דוקא שרי."

6. שיטה מקובצת בבא מציעא עה., וז"ל, "אין לו אלא סאה לוח עליה כמה סאין. יש מפרשים שצריך לומר לו קנה כל סאה וסאה זו אחר זו, ונראה שאין צריך לומר אלא אפילו בסתם נמי רואין את הסאה שיש לו כאלו היא תחת כל סאה וסאה, וכהאי גוונא אמרינן בגיטין המלוה מעות את הכהן ואת הלוי מפריש עליהם ואם מתו והניחו יורשים שירשו קרקע מפריש עליהם ואפילו לא הניח אלא מלא מחט גובה מלא קרדום ואותו מלא מחט נתפש על כל מה שמפריש. הרא"ש."

לוח עליה כמה סאין. פירוש ואפילו בבת אחת, ומכל מקום מאי דשרי משום דחשבינן להו כבזה אחר זה, ואם כן למה לי טעמא משום דמלוה לא קני מה שבידה וכדפירש רש"י תיפוק ליה שיכול ללוה לסמוך על מה שלקח השתא, ואפשר דהיינו טעמא משום דודאי לא אסמך דההיא לוח אותה דהא עכשיו לוח שתיהם בבת אחת, ועוד דכיון דבעין היא ליכא למימר עלה נעשה ולא עלה התירו ללוותו. ולפי זה הייתי יכול לומר דעל מה שיש לו בעין אין לויין מטעם זה ואם לא מצינו חלוק זה מפורש, ואפשר דלא פלוג בין בעין ללא בעין אלא הכא דמוכחא מילתא, וצריך תלמוד. שיטה."

7. רי"ף בבא מציעא עה. (דף מה. בדפי הרי"ף), וז"ל, "א"ר הונא יש לו סאה לוח עליה סאה סאתים לוח סאתים ור' יצחק אמר אפילו יש לו סאה לוח עליה כמה כורים, תאני רבי חייא לסיועיה לר' יצחק טיפת יין אין לו טיפת שמן אין לו הא יש לו לוח עליה כמה טיפין, וכן הלכתא. והלל אוסר ולית הלכתא כוותיה. וכן היה הלל אומר לא תלוה אשה ככר לחברתה, א"ר יהודה אמר שמואל זו דברי הלל אבל חכמים אומרים לוויין סתם ופורעין סתם, ודוקא על שער שבשוק כדרב הונא א"נ היכא דאית ליה מההוא מינא כדתני ר' חייא לסיועיה לרבי יצחק טיפת יין אין לו טיפת שמן אין לו הא יש לו לוח עליה כמה טיפין."

ובעל המאור שם, וז"ל, "וחכמים אומרים לוויין סתם ופורעין סתם. כתב הרי"ף ז"ל ודוקא על שער שבשוק וכו', ואינו נראה כן אלא לוויין סתם ופורעין סתם ואפילו שלא על שער שבשוק שבשאלת ככר לא חיישינן ולא מידי ששכרו ופחתו מועט ועוד שהוא מצוי תדיר ואם אין לזה יש לזה אפילו בלא שער שבשוק מידי דהוה אפוסק עמו על הזבל כל ימות השנה."

ונימוקי יוסף שם, וז"ל, "לוויין סתם. הסכימו האחרוני' דחכמים לאו אככרות לבד אלא אפילו אמר הלויני כור חיטין הוא דקאמרי דאין צריך קציצת דמים, דלא התמירו כל כך באיסור סאה בסאה, והרמב"ן ז"ל כתב דלישנא נמי הכי דייקא דאי לא מהדר אלא אככרות היה לו לומר אבל חכמים אומרים לוח סתם ופורע סתם. וכתבו הגאונים ז"ל דבכלל לשון זה דלוויין סתם משמע נמי דלוויין סאה בסאה על שער שבשוק, וכתב הרשב"א ז"ל דאין נראה כאותם המפרשים ז"ל שפירשו דלוויין סתם לאפוקי היכא דקבע לו זמן

לפרעון משום דחוששין שמא ישתנה השער בינתיים דודאי קביעות הזמן לתועלת הלוה הוא שאין המלוה יכול לכופו אלא אם בא לזה לפרוע תוך זמנו רשאי. וכתב רבינו האי גאון ז"ל בתשובה דשאלת ככר שהוא דבר מועט לא בעינן שער שבשוק שאע"פ שאין לזה יש לזה מידי דהוה אזבל כל ימות השנה, ובמסכת שבת פרק שואל אדם (דף קמח ע"ב) מוכיח כן דמוקי לה בדלא קייצי דמי, וכן כתב הראב"ד ז"ל דאע"פ שאין לזה שרו רבנן משום דמילתא זוטרתא היא ושכיח לאזופי חדא מחברתא א"נ משום דלא קפדי שכנים אהדדי בהא מילתא."

8. שולחן ערוך יורה דעה סימן קס"ב סעיף א' ברמ"א, וז"ל, "יש מי שכתב דבזמן הזה מטבע של זהב דינו ככסף ולוין זהוב בזהוב, וכן נוהגין להקל ואין למחות בידם, כי יש להם על מי שיסמוכו. (פסקי מהרא"י סי' נ"ד) יש מי שאומר דמותר ללוות ככר לחם בככר לחם, כמטבע של כסף, דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני אדם להדדי בזה. (הטור והרבה פוסקים ועב"י). וכן נוהגין להקל."

ואגרות משה יורה דעה חלק ג', הלכות ריבית סימן קס"ב הערה ל', וז"ל,

ולכן מפרש בכונת רש"י דלא מתחשבין אינשי להלוואות קטנות המצויות כאלו דככר בככר וכה"ג במעט מלה במלח לחשבון שיוי כסף לומר בשעת הלוואה שלותה לחם השווה כסף כך וכך ובשעת תשלומין לומר ששלמה לחם השווה כך וכך שאם יוקרו ויוולו יתחשב להם שאיכא חלוק בין ההלוואה להתשלומין, אלא דכל חשבונם הוא על משקל הלחם לבד וכדומה כמו שלא היה כלל ענין מטבע בעולם, שכל החשבון היה אז על דבר זה בלבד על ענין איכותה וענין כמותה ולא היה ממילא בזה ענין יוקר וזול כלל, ולענין דברים אלו המצויין תמיד אצל כל אדם ומצויין ללוות זמ"ז הוא כליכא ענין מטבע לחשבונן בהלוואתם, וא"כ הוא ממש כהלוואה מטבע כסף בכסף שההיתר הוא משום שליכא ענין יוקר וזול כלל. ומה שמסיק הרמ"א גם דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני"א להדדי בזה, הוא משום שאם היה דבר השווה הרבה שהיוקר והזול היה אפשר לשינוי גדול סובר שבדאי לא היה שייך שלא להתחשב בשינוי הדמים מצד טבע דאינשי, וא"כ מפרש טעם זה גם בלשון הנ"י בשם הראב"ד בטעם שני שכתב משום דלא קפדי שכנים בהא מילתא ולא הזכיר משום דמחלי, ובטעם הראשון שכתב משום דמלתא זוטרתא היא ושכיח לאזופי חדא מחברתא הוא משום דלכן הוא כאין יכולין לעמוד בה, דאם היה מלתא דקפדי לא היה דבר קשה לעמוד בזה דגם בעצמם היו נוכרין בזה, ואולי הוא כטעם ר' האי גאון דלכן הוא כשער שבשוק דאם אין לזה יש לזה.

לשון הרמ"א יש מי שאומר דמותר ללוות ככר לחם בככר לחם כמטבע של כסף דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני"א להדדי בזה, מה שייך היתר הלוואת מטבע כסף במטבע כסף להיתר דככר לחם בככר לחם, דבכסף לשלם כסף ליכא כלל ענין ריבית מאחר דאין להן כלל ענין יוקר וזול כמפורש לעיל דף מ"ד בפרש"י דבטבעא ליכא יוקר וזול אלא בהפירות והוא מוכרח בפירוש הגמ' בהחלוקים בהמטבעות גופיהו מי הוא הטבעא אם דהבא או כסף, ובככר לחם על ככר לחם שאיכא יוקר וזול לא שייך זה דודאי איכא ענין ריבית אלא דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני"א להדדי בזה כמפורש ברמ"א, וכן הוא בתוס' דף ע"ה ד"ה וכדברי ולחד טעם לרב האי גאון שהביא הנ"י ובבעה"מ, וא"כ לא היה שייך להזכיר דמותר ככר לחם כמטבע של כסף כיון שלא דמו אהדדי כלל ולעצם הדין שמותר הרי נקט בככר לחם בפירוש בלא דמיון ומשל למטבע דכסף, ובטור וב"י לא הזכיר דמיון זה, ופלא שלא עמדו רבותינו מפרשי הש"ע בזה.

ונראה שלרמ"א לא ניתא ליה לפרש בטעם שהוא דבר מועט מטעם דסתם בני"א אפילו המקפדין מחלי על דבר מועט ונותנין שלא בתורת ריבית, שנמצא שהלל שאוסר הוא משום שסובר דסתם בני"א הם מקפדין על דבר מועט ולא מחלי על מה שנתייקר כדכתבו התוס' כאן בטעם ראשון ובשבת דף קמ"ט ד"ה בני כתבו רק טעם זה שהוא כמחלוקת בענין מציאות שהוא דחוק, שלכן פ"י כטעם שני שבנוס' שכתבו שהוא פ"י הקונטרס, דאפילו לא מחלי איכא למימר דטעמא דרבנן דשרו לפי שלא החמירו באיסור סאה בסאה כל כך לאסור אפילו ככרות כדפ"י בקונטרס אבל לא כתבו טעם ע"ז, והיה קצת משמע דכיון שהוא מצוי תמיד הלוואות כאלו וא"א ליהור ולעשות דמים הוא כדבר שאין יכולין לעמוד בה שלא רצו לאסור וגם אולי אין יכולין לאסור, עיין בע"ז דף ל"ו, דלכן לא הוצרכו לפרש טעם ואף שנמצא שהוא חלוק לא בטעם אלא בין רב למעט שייך להלק באיסורין דרבנן דהם אמרו והם אמרו, אבל גם זה לא נראה להרמ"א דלא משמע שיהיה מצוי כל כך בסתם אינשי אלא בבני תבורה כדאיתא בתוס', וגם אם מטעם דהוא כלא אפשר לעמוד לא גזרו בהלוואה המצויה כזו לא היה לו להלל לחלוק בזה.

9. שולחן ערוך יורה דעה סימן קס"ב סעיף ה', וז"ל, "הלוח לוי סאתים חטים ועשה לו שטר עליהם, אם לא יברר המלוה שיצא השער בשעת הלואה, או שהיה ללוה מעט מאותו המין, ישבע הלוח שלא יצא השער ושלא היה לו כלום מאותו המין ולא יפרע אלא דמים שהיו שוים בשעת הלואה, ואין המלוה יכול לומר הקניתי לו מעט משלי ע"י אחר, ללא מהני כלל דעת הלוח, ואם התחייב לו חטים, וההלואה היתה במקום אחד והתביעה במקום אחר, והחטים יקרים יותר במקום התביעה, לא ישלם לו אלא כשווין במקום ההלואה. הגה: לא התירו ללוות כשיש לו אלא סאה חטים בסאה חטים, אבל סאה חטים בסאה דוחן אסור, אעפ"י שהן נשערו אחד ויש לו דוחן (טור נשם הראשון ד' ובה"ט)."

וש"ך שם, וז"ל, "אף על פי שהן בשער אחד כו'. כתב העט"ז אפ"י יצא שער של שניהם, דאע"ג דאמרינן לעיל ס"ג דביצא השער של חטים לבדו מותר הכא שמלוה על דוחן גרע טפי כו', וכן משמע בבעל התרומות שער מ"ו ח"ה דף ע"ב ע"ב, דכתב וראיה מדתנן לא יאמר אדם לחבירו נכוש עמי ואעדור עמך שהרי נכוש ועידור כמי שיש לו הן והם עכשיו בשער אחד ואפילו הכי אסור כיון שהם שתי מלאכות ופעמים שאינן שוות ואסור, ע"כ."

וט"ז שם, סעיף קטן ט', וז"ל, "סאה חטים בסאה דוחן אסור. הטעם בספר התרומות כיון שהם שני מינים ולפעמים אינם שוות, ע"כ, ולא תקשה ממה שכתוב בסי' קס"ג סעיף ב' תן לי חטים שאני רוצה למכור וליקח יין דשרי ביש לו, דהתם מכירה ודרך מכירה כן הוא למכור כדי להרויח בו אח"כ מה שאין כן בהלואה שאסור להרויח בפרעון הלואתו."

10. ט"ז סימן קס"ב סעיף קטן ד', וז"ל, "או ילוהו לו כו'. ב"י הביא בשם תלמידי הרשב"א דאם הלוח סאה שאינו לוח עליה משום דסאה זו להוציאה לוח אותה, וכתב על זה דלא נראה לו דאע"ג דלהוצאה ניתנה לו ילוה עליה שהרי כל חטים שביד האדם להוצאה עומדים ואפ"ה לוח עליהם, עכ"ל. והנראה לע"ד דס"ל לתלמידי רשב"א ודאי אם הלוח לו כבר סאה ופסק בדרך היתר ודאי יכול להלות עליה אפילו כמה שאין כיון שיש לו כבר סאה ברשותו, ולא אסרי אלא אם בא עכשיו לעשות היתר שיוכל להלות, בזה אין היתר אלא שיתן לו סאה אחת במתנה ונמצא דקרינן שפיר יש לו על אותה סאה, אבל אם רוצה להלות לו עכשיו כדי שיוכל על ידי זה להלות הרבה שאין זה לא יועיל, דכל עיקר ההיתר מחמת יש לו הוא דיכול להחזיק זה הסאה לשלמה לו אח"כ במה שילוח לו וזה אינו שייך כאן דהא אותו סאה גופה ניתנה להוצאה ויחזיר לו אחרת תחתיה ולא יחזירנה בעין, אם כן אין כאן לומר שתהיה אותה סאה במקום תשלומין על אחרת, ומשום הכי כתב הרשב"א בתשובה הביאה ב"י בסמוך וז"ל, וכדי לעשות בהיתר נותן סאה אחת חטים לקהל כו', ולא כתב ילוה, וכן סמ"ק וכל בו נקטו היתר נתינה ולא הלואה מטעם שאמרנו. ועל כן כתב רשב"א גופיה הבאתיו ריש סי' קס"ג סעיף א' דאם היתה לו כבר הלואה מועלת להלות אח"כ הרבה, והיינו בדרך שכתבתי תחלה שהיתה נעשית שלא לשם היתר עכשיו אלא היתה בהיתר בפני עצמה, כן נראה לע"ד."

11. טור יורה דעה סימן קס"ב, וז"ל, "וכן אם יצא השער שבשוק יכול ללוות סאה בסאה, ופרי"י אפ"י אין לו מעות ללוה, והראב"ד כתב שאין יכולין ללוות על סמך שער שבשוק אא"כ יש לו מעות ללוה, וכתב א"א הרא"ש ז"ל אפ"י לפי דבריו א"צ שיהיה לו רק דמי סאה אחד. כתב הרמב"ם הא דשרי ללוות סאה בסאה כשיש לו או כשיצא השער דוקא כשלא קצב לו זמן הפרעון אבל אם קצב לו זמן אסור בכל ענין, וא"א הרא"ש ז"ל לא חילק בזה."

12. תוספות בבא מציעא עה. ד"ה מתנה בעלמא קא יהבי אהדדי, וז"ל, "נראה דוקא דבר מועט שיודע בלבו שהיה נותן לו בלאו הכי, ואפילו מתנה מועטת דוקא בתלמיד חכם."

שולחן ערוך יורה דעה סימן ק"ס סעיף י"ז, וז"ל, "תלמידי חכמים שהלוו זה את זה דברים של מאכל, ונתן לו יותר על מה שלוח ממנו עד חומש, הרי זה מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה. הגה: ויש מתירין אפילו בהתנו מתחלה כך, וכלכל דבזר מועט. (הגהות אשיר"י וכ"מ דעת

הטור וכ"נ דעת הרב המגיד). ומכל מקום לא ירגילו תלמידי חכמים עלמס צכך, מפני המון העם שלא ילמדו מהם (הגהת מ"י' פ"ד מהל' מלוה וסמ"ג לאוין קל"ג).

וביאור הגר"א שם, וז"ל, "עד חומש שם הלוני מאה פלפלין כו', ומפרש שלא התנה מתחלה, ומה שכתוב "במאה ועשרים" דברי הגמ' הוא. אבל לא משמע כן, וז"ש בהג"ה וי"מ כו'. ודיוקו של הרמב"ם דדוקא בלא פסק, ממה שכתוב "ללוות" ולא קאמר "להלוות", מגיד משנה.

ובלבד כו'. תוסי' שם ד"ה מתנה כו', וכן דעת הרמב"ן שהוא בעל סברא ראשונה וכמ"ש המ"מ בשמו, וז"ל המ"מ ומדברי רבינו דוקא בלוה סתם והרמב"ן ז"ל הוסיף דדוקא בעסקי סעודה ובדבר מועט וה"ה כבני חבורה שאין מקפידין זה על זה, ודוקא שלא קצץ ושמואל ה"ק אפשר שבשעת פרעון אפרע לך ק"כ שלא אקפיד למנותן ואריך שזהו כבודי אפילו הוספתי עד חומש, אבל דברי הרמב"ם שלא הזכיר לו כלל בשעת הלוואה צ"ל כנ"ל ודוחק, ונראה שהרמב"ם מפרש דמה שכתוב בק"ך דינא קמיגמר ליה דאף אם אחזיר לך ק"כ שרי, וזה שכתוב ואריך."